

TELEGRAM IJTIMOYIY TARMOG'IDA AXBOROT TARQATISHNING LINO - STATISTIK TAHLILI: NORASMIY KANALLAR VA INSTITUTIONAL NASHRLAR QIYOSI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i05.029>

Kuryazova Feruza Erkinovna
myielts.uz@gmail.com
Toshkent amaliy fanlar universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston media-makonidagi yetakchi axborot platformasi hisoblangan Telegram ijtimoiy tarmog'ida axborot tarqatishning lingvo-statistik xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotning maqsadi - norasmiy kanallar va institutsional nashrlar (Kun.uz misolida) tomonidan qo'llaniladigan lingvistik strategiyalar o'rtasidagi pragmatik tafovutlarni qiyosiy tahlil qilishdir. Tadqiqotda muallif tomonidan ishlab chiqilgan 22 ta lingvistik markerdan iborat klassifikator va 200 ta xabardan iborat muvozanatli nazorat korpusi qo'llanildi. Statistik tahlil natijalari norasmiy kanallarda manipulyativ markerlar zichligi institutsional nashrlarga qaraganda 3.5 barobar yuqori ekanini ko'rsatdi. Tadqiqotning muhim xulosasi sifatida axborotning faktik haqqoniyligi va uning manipulyativligi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud emasligi ilmiy asoslandi. Olingan natijalar Telegram kabi tezkor platformalarda axborot xavfsizligini ta'minlovchi intellektual tizimlar uchun nazariy baza bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Telegram media-muhiti, lingvo-statistik tahlil, institutsional diskurs, norasmiy kanallar, manipulyativ markerlar, axborot xavfsizligi, pragmatik zichlik, feyk axborot

LINO - STATISTICAL ANALYSIS OF INFORMATION DISTRIBUTION ON THE TELEGRAM SOCIAL NETWORK: THE RELATIONSHIP OF UNOFFICIAL CHANNELS AND INSTITUTIONAL PUBLICATIONS

Kuryazova Feruza Erkinovna
myielts.uz@gmail.com
Tashkent University of Applied Sciences

Abstract: This article investigates the linguo-statistical characteristics of information dissemination on the Telegram social network, which serves as a leading information platform in the media landscape of Uzbekistan. The study aims to provide a comparative analysis of the pragmatic differences between the linguistic

strategies employed by informal channels and institutional media outlets (exemplified by *Kun.uz*). The research utilizes a classifier developed by the author consisting of 22 linguistic markers and a balanced control corpus of 200 messages. Statistical analysis revealed that the density of manipulative markers in informal channels is 3.5 times higher than in institutional publications. A significant finding of the study scientifically establishes that there is no direct correlation between the factual accuracy of information and its manipulateness. The results provide a theoretical foundation for developing intelligent systems to ensure information security on high-speed platforms like Telegram.

Keywords: Telegram media environment, linguo-statistical analysis, institutional discourse, informal channels, manipulative markers, information security, pragmatic density, fake news

1.KIRISH. Bugungi kunda mamlakatimiz ommaviy axborot vositalari (bundan keyin OAV) eng samarali axborot uzatish va muloqot vositasi, zamonaviy jamiyatning muhim ijtimoiy institutlaridan biriga aylandi. O'zbek tilshunosligida OAV tilining ijtimoiy-pragmatik xususiyatlari D. Teshaboyeva tomonidan tizimli tadqiq etilgan. Olima OAV tilini nutq madaniyati aspektida tahlil qilar ekan, axborotning nufuzi uning xalq ommasiga yo'naltirilganligi va til vositalarining to'g'ri tanlanishiga bog'liqligini asoslab bergan[6:2]. Bugungi kunda Telegram platformasidagi norasmiy kanallar tilida ushbu klassik nutq madaniyati me'yorlaridan chekinish va manipulyativ maqsadlarda lingvistik vositalarni qo'llash holatlari ko'payganligi mazkur sohada yangi qiyosiy tadqiqotlarni talab etadi.

Zamonaviy raqamli transformatsiya davrida axborot uzatishning an'anaviy formatlari jiddiy o'zgarishlarga uchrab, asosiy muloqot maydoni ijtimoiy tarmoqlarga, xususan, Telegram platformasiga ko'chdi. Bugungi kunda O'zbekiston media-makonida aholining axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirishda Telegram medallari yetakchi o'rin egallamoqda. Biroq, A.V. Kolesnichenko ta'kidlaganidek, ushbu platformadagi axborot janrlari klassik jurnalistika me'yorlaridan uzoqlashgan holda, soddalashish va yuqori emotsional zichlikka yo'naltirilgan yangi mediareallikni shakllantirmoqda[4]. Agar institutsional (rasmiy) nashrlarda axborot verifikatsiyasi va nutq madaniyati ustuvorlik qilsa, norasmiy kanallarda o'quvchining diqqatini tortish uchun pragmatik markerlar, vizual bosim va manipulyativ strategiyalardan keng foydalanish kuzatilmoqda. Ushbu holat tilshunoslik oldiga raqamli muhitda axborotning lingvo-statistik xususiyatlarini tizimli tahlil qilish vazifasini qo'yadi.

Tadqiqotning nazariy asoslarini belgilashda OAV tilini kognitiv va pragmatik o'rganish prinsiplariga tayanildi. OAV tili yaratgan dunyo manzarasi shunchaki xabar yetkazish emas, balki adresatga muayyan mafkuraviy va siyosiy ta'sir o'tkazishga

yo'naltirilgan bo'ladi[3]. Lingvistik pragmatika tilni inson faoliyatidagi vosita sifatida o'rganar ekan, Sh. Safarov ta'kidlaganidek, muloqot jarayonida lisoniy birlikni tanlab olish va uning tinglovchiga ta'siri masalalarini markazga qo'yadi[5:69]. Bu esa media-matnlardagi yashirin manipulyativ to'siqlar va chegaralanishlarni aniqlashga imkon beradi. Mazkur maqolaning maqsadi - o'zbek tili Telegram segmentidagi norasmiy kanallar va institutsional nashrlar tomonidan tarqatiluvchi axborotlarning lingvo-statistik tabiatini qiyosiy tahlil qilish hamda ulardagi manipulyativ markerlarning taqsimlanish chastotasini aniqlashdan iborat.

2.MATERIALLAR VA METODLAR. Tadqiqotda media-matnlarning janr xususiyatlariga oid A.V. Kolesnichenko, ommaviy axborot vositalari pragmatikasiga doir I.M. Kobozova va Sh. Safarov asarlari, feyk va manipulyativ axborotlarni deteksiya qilish metodologiyasiga oid xorijiy tadqiqotlardan nazariy-metodologik manba sifatida foydalanilgan. Tadqiqotning obyekti sifatida o'zbek tilidagi Telegram platformasining ikkita farqli segmenti tanlab olindi. Tadqiqotning reprezentativligini ta'minlash maqsadida jami 200 ta media-xabardan iborat muvozanatli nazorat korpusi shakllantirildi.

Korpus tarkibi quyidagicha taqsimlandi: Institutsional nashrlar segmenti (100 ta xabar) - ushbu guruh uchun O'zbekistonning yetakchi axborot portallaridan biri - Kun.uz nashrining Telegram kanalidagi rasmiy xabarlarini tanlandi. Bu manba verifikatsiya qilingan va institutsional nutq me'yorlariga amal qiluvchi matnlar namunasi sifatida olindi. Norasmiy kanallar segmenti (100 ta xabar) - ushbu qism auditoriyasi keng bo'lgan turli norasmiy Telegram kanallari, blogerlar postlari va ijtimoiy guruhlardagi shoshilinch axborotlardan saralab olindi.

Zamonaviy tadqiqotlarda manipulyatsiya inson ongining tuzilishi va ijtimoiy hayot mexanizmlari bilan asoslangan noqonuniy lingvistik jarayon sifatida talqin etilmoqda. G.B. Aliyeva va boshqalar ta'kidlaganidek, manipulyativ diskurs strategiyalarini aniqlashda lingvistik markerlar asosiy deshifrovchi¹ vosita vazifasini bajaradi[7]. Bu bizning o'zbek tili Telegram segmenti uchun taklif etgan 22 ta markerli klassifikatorimizning nazariy jihatdan xalqaro ilmiy xulosalarga mutanosib ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot jarayonida matnlarning manipulyativlik darajasini va pragmatik yo'nalishini aniqlash maqsadida muallif tomonidan ishlab chiqilgan 22 ta lingvistik markerdan iborat ekspert klassifikatori qo'llanildi. Ushbu markerlar tizimi nafaqat so'zlarning semantik ma'nosini, balki matnning o'quvchiga ta'sir qilish strategiyalarini ham qamrab oladi. D. Kasseropolos ta'kidlaganidek, lingvistik xususiyatlarga asoslangan deteksiya modellari matnning yashirin kontekstini ochib berishda yuqori samaradorlikka ega[8].

¹ Deshifrovchi (lotincha de — "bekor qilish" va fransuzcha chiffre — "shifri", "raqam") so'zining asosiy ma'nosi — shifrlangan, kodlangan yoki yashirin xabarni qayta o'qish, uning asl ma'nosini ochish demakdir.

Klassifikatorga kiritilgan markerlar lingvistik tabiatiga ko'ra quyidagi to'rtta ierarxik guruhga ajratildi: Leksik-semantik markerlar - ushbu guruh matnning hissiy-baholovchi fonini shakllantiruvchi birliklarni o'z ichiga oladi. Bunga obyektini diskreditatsiya qilishga qaratilgan inektiv (haqorat) leksika, o'quvchida vahima uyg'otuvchi qo'rquv appelyatsiyasi (Fear Appeal[10]) va o'ta salbiy bo'yoqdor so'zlar kiradi. Morfologik markerlar - o'zbek tilining agglyutinatив xususiyatlaridan kelib chiqib, matndagi ishonchsizlik darajasini ko'rsatuvchi gumon modalligi (masalan, *-mish*, *emish* qo'shimchalari) hamda foydalanuvchini muayyan harakatga undovchi buyruq-istak maylidagi fe'l shakllari tahlil qilindi[1]. Sintaktik markerlar - matnning konstruktiv qurilishi orqali amalga oshiriladigan manipulyatsiyalar, jumladan, o'quvchini muallif xulosasiga yo'naltiruvchi ritorik savollar zanjiri hamda hissiy bosimni oshiruvchi punktuatsion ekspressivlik (undov va so'roq belgilarining me'yordan ortiq qo'llanilishi) ko'rib chiqildi. Pragmatik markerlar - bu guruh matnning vizual va kommunikativ ta'sir kuchini belgilaydi. Bunga turli emodzilar va maxsus belgilar orqali amalga oshiriluvchi vizual bosim (Visual Cues[9]) hamda axborotni tanqidiy tahlil qilishga imkon bermaydigan shoshilinchlik effekti (Urgent Dissemination[2]) kiradi.

Har bir media-xabar ushbu markerlarning mavjudligi va ularning matn strukturasidagi taqsimlanish chastotasi bo'yicha lingvo-statistik qayta ishlandi. Statistik ma'lumotlarni umumlashtirishda matematik vaznlash usuli qo'llanildi. Bunda har bir markerning pragmatik "salmog'i" inobatga olinib, har bir segment (rasmiy va norasmiy) uchun markerlarning o'rtacha uchrash chastotasi (F) quyidagi formula asosida hisoblab chiqildi:

$$F = \frac{\sum_{i=1}^n m_i}{N}$$

Bu yerda m_i - aniqlangan markerlar soni, N - segmentdagi umumiy xabarlar miqdori. Ushbu yondashuv norasmiy va institutsional nashrlar tilidagi tizimli lingvistik tafovutlarni raqamli ko'rsatkichlarda ifodalash imkonini berdi.

3.NATIJALAR. Korpus tahlili davomida aniqlangan 200 ta keysning lingvo-statistik manzarasi norasmiy va institutsional media-diskurs o'rtasidagi pragmatik farqlarni nafaqat miqdor, balki sifat jihatdan ham ochib berdi. To'plangan ma'lumotlarni umumlashtirish natijasida quyidagi ilmiy xulosalar shakllantirildi:

1. Norasmiy segmentda lingvistik markerlarning "zanjirli" qo'llanilishi

Norasmiy kanallardan olingan xabar tahlili shuni ko'rsatdiki, ushbu muhitda manipulyativ markerlar yakka holda emas, balki kumulyativ (to'plangan) holatda qo'llaniladi. Har bir xabarga o'rtacha 3-4 ta marker to'g'ri kelishi aniqlandi. Xususan, VISUAL_CUES (vizual belgilar) markeri deyarli 95% holatda boshqa markerlar, ayniqsa URG_DISSEMINATION (shoshilinchlik) va EMOT_EXCLAMATION (hissiy undov) bilan zanjirli tarzda birikib keladi.

Masalan, norasmiy segmentdagi xabarlarining aksariyatida o'quvchini emotsional shok holatiga tushirish uchun bir vaqtning o'zida ham vizual bosim, ham ritorik so'roq, ham buyruq maylidagi fe'llardan foydalanish (ko-okurrensiya) tizimli tus olgan. Bu esa matnning pragmatik zichligini oshirib, adresatning tanqidiy fikrlashini cheklashga xizmat qiladi.

2. Institutsional nashrlardagi funktsional markerlar tahlili

Institutsional xabarlar tahlilida markerlarning taqsimlanishi keskin kamaygani kuzatildi. Bu segmentda: markerlar zichligi minimal darajada bo'lib, aksariyat matnlar neytral axborot berish xarakteriga ega; FEAR_APPEAL (qo'rquv appelyatsiyasi) va RHETORICAL_QUESTION (ritorik savollar) asosiy ko'rsatkichlar bo'lib, ular institutsional ogohlantirish va jamoatchilik e'tiborini muhim ijtimoiy masalaga qaratish vazifasini bajaradi; norasmiy segment uchun xos bo'lgan VISUAL_CUES va URG_DISSEMINATION kabi agressiv markerlar institutsional nashrlarda deyarli uchramaydi.

4.MUHOKAMA. O'tkazilgan tadqiqot norasmiy kanallarda manipulyatsiya tilning barcha sathlarida (leksik, morfologik, sintaktik va pragmatik) bir vaqtda namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Institutsional nashrlarda esa markerlar faqatgina aniq funktsional maqsadlarda (masalan, firibgarlikdan ogohlantirish uchun qo'rquv leksikasi) qo'llanilishi bilan farqlanadi.

Ushbu natijalar shuni isbotlaydiki, Telegram media-muhitida axborotning "ishonchlilik" darajasini aniqlashda nafaqat xabarning mazmuni, balki undagi lingvistik markerlarning zichligi va qo'llanilish kombinatsiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tahlil natijalari axborotning faktik haqqoniyligi va uning manipulyativligi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud emasligini ko'rsatdi. Tadqiqot jarayonida faktologik jihatdan to'g'ri axborotning ham yuqori darajadagi manipulyativ lingvistik markerlar bilan taqdim etilishi, aksincha, noto'g'ri axborotning neytral uslubda berilishi holatlari kuzatildi.

Shu bois, mazkur tadqiqotda "fake" (yolg'on axborot) va "manipulative" (manipulyativ ta'sir) tushunchalari qat'iy ravishda ajratildi. Bu esa media-matnlarni tahlil qilishda nafaqat ma'lumotning haqqoniyligini tekshirish, balki uning pragmatik qadoqlanishi va lingvistik ta'sir strategiyalarini ham alohida baholash zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

5.XULOSA. O'zbek tilli Telegram media-segmentida axborot tarqatishning lingvo-statistik tahlili norasmiy va institutsional nashrlar o'rtasida pragmatik va kognitiv jihatdan tub tafovutlar mavjudligini isbotladi. O'tkazilgan qiyosiy tadqiqot asosida quyidagi yakuniy xulosalar shakllantirildi:

Lingvo-statistik tafovut - Norasmiy kanallarda lingvistik markerlarning qo'llanilish chastotasi institutsional nashrlarga qaraganda sezilarli darajada yuqori

bo'lib, ularning zichligi o'rtacha 3.5 barobar ko'pdir. Bu norasmiy muhitda axborotning "emotsional zichligi" yuqoriligini ko'rsatadi.

Manipulyativ strategiyalar - Norasmiy segment uchun vizual bosim (Visual Cues) va shoshilinchlik effekti (Urgent Dissemination) zanjirli ravishda qo'llaniluvchi asosiy manipulyativ strategiyalar hisoblanadi. Institutsional nashrlarda esa markerlar faqat funktsional ogohlantirish va ijtimoiy e'tiborni jalb qilish maqsadida ishlatiladi.

Konseptual yangilik - Tadqiqot natijasida axborotning faktologik to'g'riligi uning manipulyativ emasligiga kafolat bermasligi aniqlandi. "Fake news" va "Manipulative content" tushunchalarining lingvistik darajada ajratilishi media-tahlilda yangicha metodologik yondashuvni talab etadi.

Amaliy ahamiyat - Ishlab chiqilgan 22 ta lingvistik marker asosidagi tahlil metodi Telegram kabi tezkor platformalarda axborotni saralash, manipulyativ intensiyalarni erta aniqlash va axborot xavfsizligini ta'minlovchi intellektual tizimlarni yaratish uchun ilmiy baza bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Атаев Ф. Муштарак илдизлар (Тилимиз ҳақидаги шахсий мулоҳазалар). - [Электрон ресурс]. URL: ziyouuz.uz кутубхонаси (мурожаат санаси: 12.05.2026).
2. Биткова В. В. Маркеры фейковой информации в новостях о COVID-19 // Неофилология. - 2023. - № 33. - [Электрон ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/markery-feykovoy-informatsii-v-novostyah-o-covid-19>.
3. Кобозова И. М. Лингвопрагматический аспект анализа языка СМИ // Язык СМИ. - М.: Академический проект, 2008. - С. 221.
4. Колесниченко А. В. Жанры публикаций в информационных Telegram-каналах // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. - 2025. - № 4. - С. 3-23. - DOI: 10.55959/msu.vestnik.journ.4.2025.323.
5. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. - Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. - 320 б. (Б. 69-70).
6. Тешабоева Д. М. Оммавий ахборот воситалари тилининг нутқ маданияти аспектида тадқиқи (Ўзбекистон Республикаси ОАВ мисолида): Филол. фан. док.... дисс. автореф. - Тошкент, 2012. - 2 б. (Б. 2).
7. Aliyeva, G. B., Borymska, O., Kyshenia, Y., Kovalchuk, O., & Zoya, M. (2023). Linguistic discourse in the system of language manipulative technologies (based on the material of English political advertising). Amazonia Investiga, 12(66), 235-243. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.66.06.22>.
8. Kasseropoulos, D. P., & Tjortjis, C. (2021). An Approach Utilizing Linguistic Features for Fake News Detection // Proceedings of the 17th IFIP International

Conference on Artificial Intelligence Applications and Innovations (AIAI). - P. 646-658. - DOI: 10.1007/978-3-030-79150-6_51.

9. Kress, G., & van Leeuwen, T. (2006). Reading Images: The Grammar of Visual Design. 2nd ed. - London: Routledge. - P. 1-15.

10. Witte, K. (1992). Putting the fear back into fear appeals: The extended parallel process model // Communication Monographs. - Vol. 59, Issue 4. - P. 329-349.